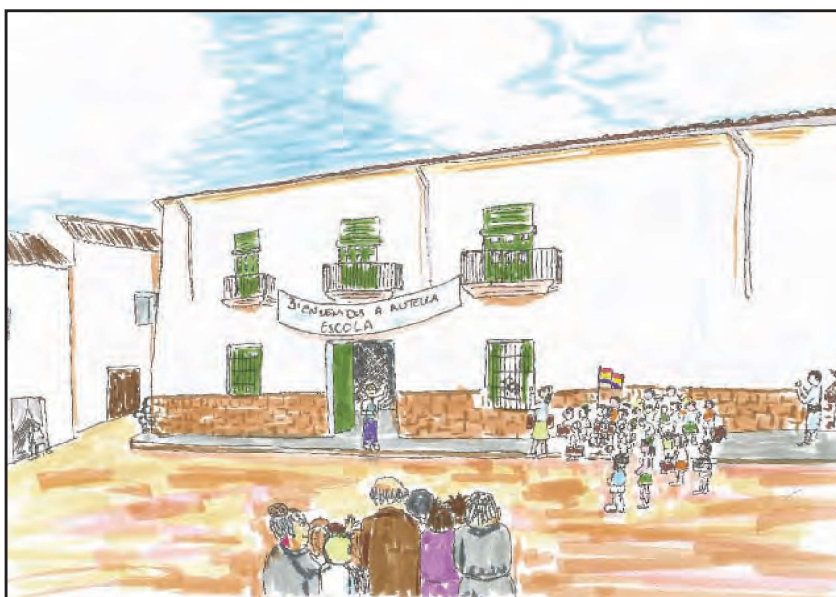

ESCOLA- LLAR D'ANTELLA

FRANCESCA ALBEROLA GIMÉNEZ

*“Avellaneta torradeta
corfa d’ou
vint-i-nou
herba seca per al bou
El bou i la vaca
rosseguen l’estaca
rossega-la bé
que ta mare ja ve
pico pico
mataremos un pajarito
uno de oro
otro de plata
que s’amague esta sabata.”*

Les colònies escolars durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) situades majoritàriament a la Comunitat Valenciana i Catalunya van acollir els menors que eren evacuats des de Madrid i d’altres zones republicanes en perill, per tal de protegir-los dels estralls de la guerra i alhora continuar amb la seua escolarització. A mesura que avançaven les tropes rebels de l’exercit nacional cap a Madrid, s’anava produint un èxode de persones que fugien buscant refugi en la capital de la República davant la por a les represàlies. El 6 d’octubre de 1936 es crea el Comitè de Refugiats en Madrid, depenent de la Presidència del Consell de Ministres amb la funció *d’organitzar a Madrid i província, l’allotjament, refugi i sosteniment de les persones emigrades dels*

pobles i les zones ocupades pels rebels, així com l’organització de l’evacuació a altres poblacions i províncies lleials dels refugiats que es trobaven a Madrid i els que arribaren amb posterioritat.

Formava part del Comitè de Refugiats representants dels Ministeris d’Hisenda, Sanitat i Assistència Social, Govern Civil i Ajuntament de Madrid, partits polítics: Comunista, Socialista, Sindicalista, *Izquierda Republicana* i *Unión Republicana*; institucions com *Socorro Rojo Internacional* i *Comité Popular de Abastecimiento* i organitzacions sindicals *Unión General de Trabajadores* i *Confederación Nacional del Trabajo*. El Comitè de Refugiats pretenia coordinar els esforços d’ajuda a l’evacuació a zones segures de

la població civil, xiquets, dones i ancians, que ja estaven fent institucions com *Socorro Rojo Internacional* i Creu Roja entre altres i el mateix Ajuntament de Madrid.

L'1 de març de 1937 el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts crea la Delegació Central de Colònies per organitzar les Residències Infantils de diferents tipus: colònies, règim familiar, cantines... per atendre la nombrosa població escolar evacuada.

Les raons de la instal·lació de les colònies en la Comunitat Valenciana i Catalunya van ser, a banda del millor clima, que en aquestes zones no havia triomfat el colp d'estat perquè la rebel·lió militar va ser sufocada per les forces governamentals i recolzada per les masses populars i que la zona mediterrània ja disposava de colònies infantils que venien funcionant anomenades d'hivern (*Rosalía Grego Navarro*)

Les colònies escolars eren de dos tipus: En règim familiar on els menors eren acollits per famílies i s'allotjaven en les seues cases particulars. En règim de residència. En aquest tipus de colònia estava previst l'allotjament entre 25 a 30 xiquets. Al front de cadascuna d'aquestes escoles hi havia un director responsable, una mestra i personal auxiliar de neteja i cuina. Si el nombre de menors superava els 25, s'incrementava el nombre de personal docent.

Segons la documentació consultada a l'Arxiu *Antella un poble*¹, en setembre de 1936 van arribar a València centenars de xiquets madrilenys evacuats de diversos grups escolars: Tirso de Molina, Goya, Menéndez Pelayo, Pérez Galdós, Joaquín Sorolla, Nicolás Salmerón, etc , i que van ser distribuïts per diferents pobles valencians en colònies o en cases particulars.

A causa de les vivències de la guerra, els bombardejos, la fam, la por, la separació de les famílies, l'orfanat en alguns casos, l'evacuació, etc, alguns xiquets van patir problemes d'adaptació que es van traduir en problemes de conducta;

d'altres van agreujar els problemes previs que arrossegaven.

“El desplazamiento del niño madrileño, el cambio de ambiente, el paso de su medio habitual a un medio campesino en donde todo le era extraño-comidas, costumbres, lenguaje -produjo una crisis moral que imprimió graves huellas en la población infantil evacuada, principalmente en los muchachos de 10 a 15 años, que sufriendo su propia crisis biológica (el niño que se va y el hombre que aparece), acusó su desorden con gestos de rebeldía y de protesta.”

Els problemes de disciplina van provocar nombroses queixes a la Inspecció de Primera Ensenyança de València dels mestres madrilenys, majoritàriament personal femení, que s'encarregaven de la seua educació i patien en primera mà la seua rebel·lia.

Així ho expressa Francisco N., de 13 anys, orfe de pare, evacuat de Madrid l'1 d'octubre de 1936, procedent del Grup Escolar Menéndez Pelayo i allotjat en un primer moment, en una casa particular de Sollana :

“Teníamos dos maestras. Pilar López y Adela: eran buenas compañeras, pero nosotros con ellas nos portábamos muy mal...(...) insultábamos a las maestras”

La Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament, FETE, també va intervenir reclamant al Ministeri d'Instrucció Pública una solució al problema que cada vegada es feia més alarmant.

Així les coses, i una vegada instal·lat el Ministeri d'Instrucció Pública a València, va sorgir la idea d'organitzar un tipus d'Escola-Llar que acollira xiquets inadaptats als mitjans on vivien i es va escollir Antella com al lloc més adequat per aquesta fi. Els motius de l'elecció d'Antella per a crear una colònia infantil van ser les excel·lents condicions que oferia per albergar una colònia d'aquest tipus:

“Pueblo limpio, tranquilo, saludable, regado

Evaquació.

por el Júcar, en donde la empresa de los riegos de dicho río ofreció al Ministerio su domicilio social para esta obra y donde el Comité Ejecutivo presidido por el camarada Antonio Inglés dio toda clase de facilidades a la Comisión encargada de elegir emplazamiento y local adecuados.”

Es va ubicar a la Casa del Rei d’Antella, de la qual s’afirmava que reunia les condicions precises per albergar l’Escola-Llar, tant per la seua situació, com per les instal·lacions sanitàries que tenia, fent especial menció a la bona disposició de les habitacions:

“Amplias, ventiladas, estucadas y con pisos de mosaico, que permiten mantenerlos perfectamente limpios sin gran coste”

A més a més, la seua limitació d’espai comportava que el nombre de places fora reduït:

“evitando la aglomeración malsana y pernicioso de niños de carácter difícil y de hábitos maleducados.”

Aquesta és la primera impressió que va provocar la Casa del Rei al xiquet Francisco N.:

“Llegó el día de salvarnos cuando nos dijeron

que íbamos a estar en colonias; nos cogieron a seis muchachos de los peores. Llegamos a Antella; entramos en una casa preciosa lo primero que hicieron fue meternos en un despacho y el Responsable nos preguntó que si traíamos tabaco, navajas y dinero. Nos dieron buena cena, cama blanda y así pasaron unos días...”

L’Escola Llar d’Antella (*Escuela Hogar Antella-Valencia*) es va obrir el 24 de gener de 1937 amb alguns d’eixos xiquets provinents dels grups escolars de Madrid “Tirso de Molina”, “Goya”, “Menéndez Pelayo”, “Pérez Galdós” “Joaquín Sorolla”, “Nicolás Salmerón”, evacuats entre el 30 d’agost i el 2 d’octubre de 1936 i que van anar arribant des de Carcaixent, Sollana, la Pobla Llarga, Alginet, Ribarroja, la Vall d’Uixó, Sueca, Torís...

Tenim el testimoni del xiquet de 10 anys, Luís P., fill d’un gravador. Estudiava al Grup Escolar Goya de Madrid quan va ser evacuat el 30 d’agost de 1936 i va arribar a Antella des de Carcaixent:

“A lo primero estuve en un pueblo llamado Carcagente unos días, y al ver que era malo, me trajeron a otro llamado Antella, en el cual sigo

habitando hasta ahora. El responsable que había y hay en esta Residencia se llama Luis Huerta.”

Es van acordar entre la Comissió del Ministeri i el Director responsable, Luis Huerta Naves, les normes internes de funcionament de l'Escola Llar, que establia el principi funcional i coeducador de la pedagogia i que el nombre de places no superara els 35 menors:

“niños comprendidos entre 9 y 14 años, en perfecto estado de salud y mentalidad normal”

Malauradament el nombre màxim inicial previst va ser superat, com en la resta de Colònies Infantils, a mesura que anava avançant la guerra civil i augmentava el nombre de la població infantil evacuada.

L'Escola Llar d'Antella era una colònia en règim de residència que pretenia reproduir el model familiar d'eixe moment amb representació d'ambdós sexes. El director responsable era Luís Huerta Naves, mestre, pedagog amb àmplia producció bibliogràfica en matèria d'educació. La mestra era Maria Josefa Varela Rodríguez, dona de Luís Huerta Naves. També consta que el germà de Luís Huerta Naves, Plácido Huerta Naves, metge i mestre va estar treballant com a metge-director del Consultori Psiquiàtric de l'Escola Llar d'Antella². El personal de servei encarregat de les tasques de neteja i cuina eren les veïnes del poble Carmeta Peris i Pepica Sanchis i sembla que, de vegades també assistia Josefa Sotos i alguna altra veïna del poble.

El director i la mestra cobraven el sou de funcionaris del Ministeri d'Instrucció Pública i mensualment s'abonava al director una quantitat en funció del nombre de xiquets per a les despeses de l'Escola i els sous del personal auxiliar.

Les colònies estaven sostingudes econòmicament pel Govern però existien organitzacions i països que ajudaven a sufragar les despeses. L'Escola Llar d'Antella estava apadrinada pel Comitè d'Uruguai.

A través de les factures que es conserven expedides a nom del director de l'Escola-Llar d'Antella coneguem alguns comerços que existien al poble a l'any 1937:

Horno y Panaderia Eladio Barber
Vicente Vilaplana Comestibles: subministrament de carn (corder)
Vicente Peris Sanchis (Elias Peris Comercio): espardenyes
Farmacia Juan Galver Peris
Manuel Chafer Garcés: material elèctric
Carpinteria y Ebanisteria Vicente Pardo
Vicente Serrano (a) El Mellat. Ordinari d'Antella, Gavarda i Sumacàrcer

També es conserven, entre altres, notes d'entrega per part del “*Consejo Municipal Antella. Delegación Abastos*”: xocolata, cigrons, sucre, fesols, sabó, creïlles. Així com una sol·licitud del director de l'Escola-Llar d'Antella, adreçada als “*Compañeros de la Reforma Agrària de Antella*” de 10 matalassos i 40 llençols i un rebut signat per Luis Huerta com a depositari de 461 quilos de carbó de pedra pertanyents a la “*Casa del Júcar*”, i posats a disposició per al servei de cuina de l'Escola-Llar d'Antella.

El 26 de febrer de 1937 hi havia a l'Escola Llar d'Antella inscrits 41 xiquets³. Dels informes mensuals de places ocupades que elaborava el “*Consejo Nacional de Infancia Evacuada*” coneguem que el 23 de maig de 1938 hi havien 40 menors: 13 xiquetes i 27 xiquets⁴.

XIQUETES

Victoria Lorenzo García	16 anys
Obdulia Alvarez Saura	11 anys
Josefina Nuño Bonet	11 anys
Adelina Vazquez Valcarder	11 anys
Gloria Nuño Bonet	10 anys
Federica Pescador García	10 anys
Rufina Gonzalez Pascual	10 anys
Claudia Jiménez Montero	10 anys
Nicolasa Donos Martínez	10 anys
Luisa Constant Fernández	9 anys
María Peñas Sanchez	9 anys
Magdalena Donos Martínez	8 anys
Adela Campoy Montero	(no consta edat)

XIQUETS

Francisco Peñas Sánchez	(no consta edat)
Felix Sánchez del Amo	15 anys
José Jiménez García	14 anys
Gregorio Sánchez Corralero	14 anys
Manuel Fernández Marín	14 anys
Francisco Nieto Navarro	14 anys
Juan Alvarez Fermín	14 anys
Emilio Ibeas Martín	13 anys
Leonardo Torres de la Torre	13 anys
Juan Aparicio Alonso	13 anys
Antonio Árias Navalón	13 anys
Francisco Durán Fariñas	12 anys
Tomás Martín Pelaez	12 anys
Fernando Lorenzo García	12 anys
Luis Puig Prieto	12 anys
Francisco Donos Martínez	12 anys
Aurelio Arroyo Vicente	11 anys
Juan López Romano	11 anys
Julio Vázquez Valcarcer	10 anys
Federico Fombona Guijarro	10 anys
Manuel Díaz Cañete	10 anys
José Segarra Miralleses	10 anys
Antonio Diaz Cañete	9 anys
José Constant Fernández	7 anys
Gregorio Díaz Cañete	7 anys
Pascual Nuño Bonet	6 anys

En la relació ja figuren xiquets i xiquetes evacuats, a més a més de Madrid, d'altres províncies: Saragossa, Àvila, Màlaga, Castelló, Terol, que van ingressar en l'Escola-Llar d'Antella el 10 de maig de 1938. Les relacions de menors s'elaboraven mensualment per tal de tindre controlada la població infantil evacuada ja que es produïen altes i baixes, de forma continuada, entre altres causes, pels trasllats de xiquets entre colònies. De vegades per agrupar germans.

Emociona la carta de data 7 de març de 1937 de Teodoro García, pare de Manuel García Michelena, adreçada al director de l'Escola Llar d'Antella:

“...para ver si puede trasladar a Manuel a Alborache en donde se encuentra su hermana que es otra hija que tengo por Valencia y mi gusto sería que estuviesen juntos, y le ruego que si no hay ningún inconveniente me ayudara en lo que pueda para poder hacer el traslado.”

Al mismo tiempo que esta le remito al niño 10 pesetas por giro postal para que compre algunas pequeñas cosas que le hagan falta y si a juicio suyo le hiciera falta alguna cosa o alguna cantidad más me lo comunica.

No voy a incurrir en la falta de hacerle recomendaciones, pues como Maestro es usted el segundo padre de mi hijo...”

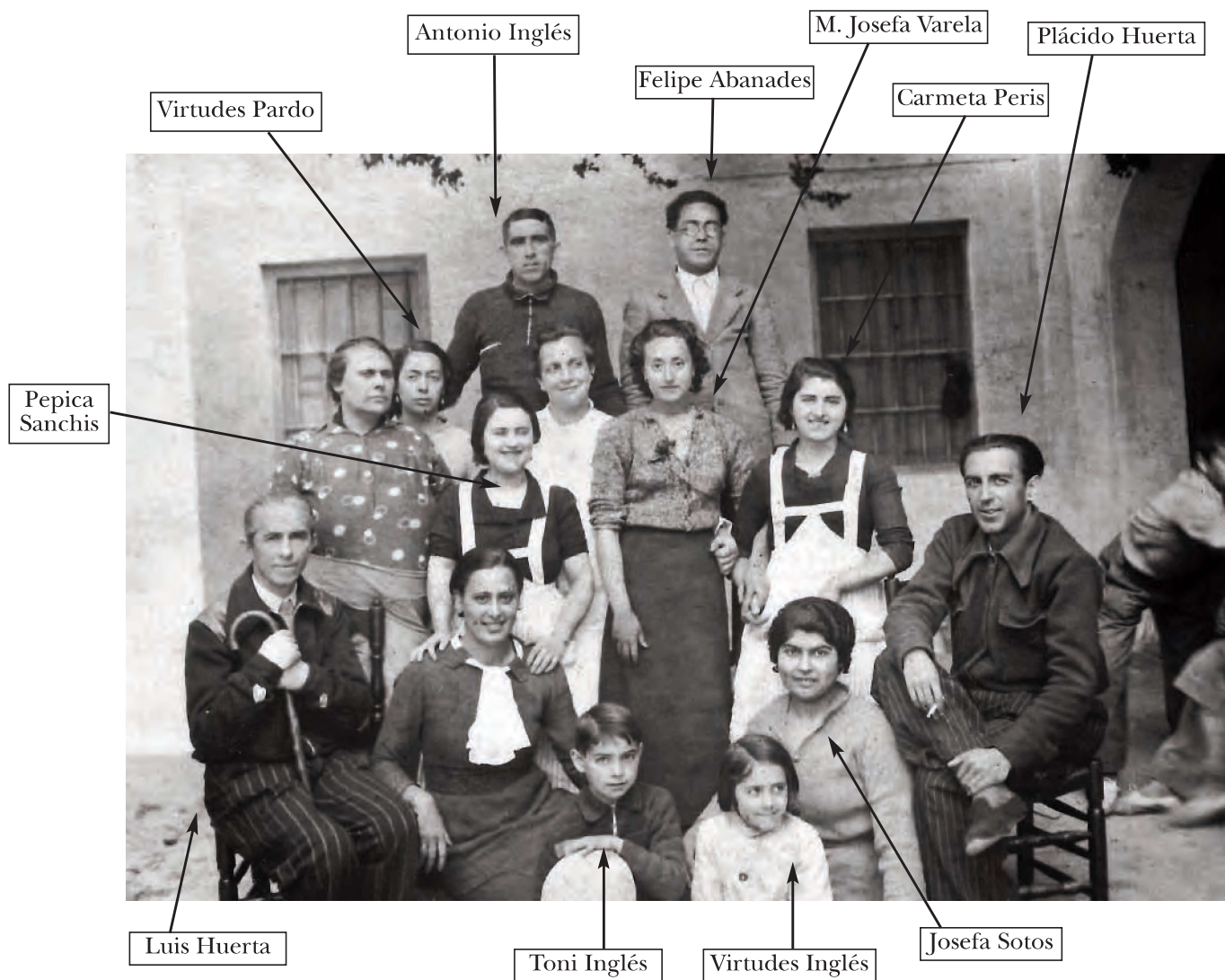
El 18 de març de 1937 mitjançant un ofici del Delegat de Colònies adreçat al responsable de la Colònia d'Antella se li comunica que ha d'entregar el menor a Rafaela Oncíns per al seu trasllat a la Colònia d'Alboraig.

I a la inversa, existeix constància documental que el 15 de març de 1937, Francisco López y López, responsable de la Colònia Escola de Riba-roja, fa l'entrega dels dos germans Gregorio i Salvador Sopena al responsable de l'Escola Llar d'Antella, Luis Huerta Naves.

Pel que fa a l'organització del règim pedagògic, l'Escola Llar pretenia oferir un nou estil de vida amb unes normes de convivència, ordre i regularitat. Així es va establir el següent horari:

A les 7 del matí, despertar-se
 De 7 a 7 h.30, endreçar-se i arreglar l'habitació
 De 7h.30 a 8 h.30 activitat lliure
 De 8h.30 a 9 h. desdijuni
 De 9 a 12 h ensenyança primària amb una pausa intermèdia de $\frac{3}{4}$ d'hora
 De 12 a 14h.30 dinar i descans
 De 14h.30 a 16h.30 ensenyança primària
 De 16h.30 a 18h.30 berenar i jocs a l'aire lliure
 De 19 a 20 h. hora dels comtes, cançons i jocs de saló
 De 20 a 21 h. sopar i endreçar-se
 De 21 a 7 h. dormir

Dijous i diumenges es feien passejades i excursions. Dissabtes per la vesprada temps lliure i diumenge per la vesprada acudien al cinema del poble: *“El alcalde facilita la asistencia al cine los domingos por la tarde”*

Pel que fa als menjars que es servien en l'Escola Llar es menciona com a dinars més corrents, la paella valenciana, amanides d'encisam i tomaca, verdures, ous durs, vedella amb creïlles, fesols, arròs al forn, arròs caldós, truita de creïlles, olla (*puchero madrileño*), potatge, etc. Postres i pa sense límit. Alguns sopars eren col-i-flor amb creïlles, sopa d'all i un plat gran d'arròs amb llet o una tassa gran de llet i pa.

L'Escola Llar d'Antella es va plantejar com un primer assaig planificat pel Ministeri d'Instrucció :

"...para incorporar la masa juvenil proletaria al movimiento cultural del día, aún tratándose de elementos díscolos..."

Per al responsable de l'Escola, el director Luis Huerta i els seus col·laboradors docents va ser un repte personal i professional. Conscients de les dificultats, posseïen una fe cega en la transformació de l'individu i, per tant de la societat a través de l'educació

"Se traza a los alumnos un nuevo estilo de vida que, desde el primer momento está dando los resultados satisfactorios. Muchachos que vagaban sueltos y sin el menor control, en plena irresponsabilidad, entregados a los más funestos influjos de la calle, pendençieros en su mayoría, desordenados, abúlicos, van cambiando por una vida sana, alegre y juiciosa, aquella pobre vida de irresponsabilidad y abandono, de vagancia y desbarajuste"

L'educació com a redempció i la creença roussoniana en la bondat de la naturalesa infantil :

“Pero, por otra parte, contamos aquí con un gran recurso salvador que yo y mis colaboradores utilizamos con fortuna. Este recurso no es otro que el fondo de emoción encerrado en el alma de todo niño y la nobleza abrigada en el corazón de los hijos de Madrid...”

L'entusiasme del personal docent era transmès als alumnes. Es fomentava l'esforç individual lliure i gradual. La finalitat del treball era triple: Ciència, Consciència i Eficiència.

La Ciència, com a adquisició de coneixements. La Consciència, per despertar els sentiments generosos i humanitaris. L'Eficiència, mitjançant la qual, la Ciència i la Consciència es traduïen en l'obra pràctica per a una millora individual i col·lectiva.

Al poc d'un mes de l'obertura de l'Escola-Llar, es van poder organitzar, amb l'assistència de la majoria dels residents, unes classes extraordinàries de caràcter voluntari. Una d'aquestes classes extraordinàries era la d'àlgebra, que s'impartia diàriament de 19 a 19h 30 amb un gran interès per part dels alumnes:

“al verse los muchachos en posesión de un nuevo lenguaje completamente desconocido para ellos que les capacita para resolver problemas manejando letras, cosa que les entusiasma sobremanera”

Un altra classe era Higiene i Moral Sexuals, que es donava de 19 a 20 hores alternant amb la classe de Francès.

“Es verdaderamente aleccionador el ver cómo se interesan los muchachos por conocer la línea recta de la ciencia, los secretos de la generación humana y cómo recriminan espontáneamente las conductas de los que les han tenido a ciegas en este aspecto fundamental de la cultura.”

L'Escola Llar disposava d'una biblioteca, encara que reduïda:

“...no cuenta más que con los libros de propaganda editados por el Ministerio de Instrucción

Pública para los niños y el lote de libros enviados por Cultura Popular de Valencia...”

El nomenament del bibliotecari va recaure en Isaías San Martín, de 14 anys, procedent del Grup escolar Menéndez y Pelayo. Es va escollir per unanimitat ja que, aplicant el principi funcional, es va inculcar als alumnes que no bastava la lliure elecció democràtica dels companys sinó que s'hauria d'escollir a la persona més capacitada mitjançant una prova objectiva. El bibliotecari hauria de ser el xiquet que demostrara un major amor als llibres, el que més obres haguera llegit i més autors coneguera i per tant el més preparat i idoni per al càrrec.

Però tot no era un camí de roses. Els majors obstacles que es van trobar els responsables de l'Escola-Llar va ser la falta de mitjans especialitzats per a atendre xiquets amb necessitats educatives especials,

“...equivocadamente han ingresado aquí sin corresponderles estar aquí, porque se trata de sujetos oligofrénicos que necesitan tratamiento especial en escuelas-clínicas...”

o a xiquets que havien superat l'edat escolar:

“...y necesitan ingresar en escuelas-talleres para el preaprendizaje y la orientación laboral. La carencia o escasez de estos centros obliga a retener por tiempo indebido en la Escuela-Hogar a estos elementos que son evidentemente una remora para su marcha normal.”

El 19 de març de 1937, M. Baruta Vilá, Secretari General de l'Oficina Central d'Evacuació i Assistència a Refugiats, depenent del Ministeri de Sanitat i Assistència Social informa al Director de l'Escola-Llar d'Antella que el xiquet P. L. R. serà admès en una institució especial en Torrent per a xiquets “d'aquesta classe de malaltia” i que està pendent d'ultimar els detalls de la instal·lació. El 26 de març de 1937 se li comunica que pot enviar-lo el proper diumenge a la Colònia de xiquets del Institut Psiquiàtric d'Aravaca en Torrent.

És de destacar l'anècdota que va passar amb uns

xiquets que es van escapar una vesprada i van acudir on es trobàvem els quintos del poble que, com era el costum, estaven de festa, menjant i bevent, per a acomiadar-se del poble. Els xavals van beure el vi que els quintos els van oferir amb el resultat que dos es van marejar i es van haver de gitar i atendre'ls de tant malament com es trobàvem. Davant d'aquest fet, que va disgustar profundament el responsable, al dia següent, en finalitzar la classe d'àlgebra, el mestre va escriure a la pissarra la següent frase que els alumnes havien de comentar per escrit i després llegir en veu alta:

“En el mundo los hombres forman dos grandes grupos: los eficientes y los deficientes. Todo hombre verdaderamente eficiente es un coeficiente social”

Quan va arribar el torn a un dels xiquets que s'havien emborratxat, no va poder acabar la lectura a causa de les llàgrimes de penediment. El mestre el va abraçar efusivament i es va donar per resolt l'incident .

De l'existència de l'Escola-Llar d'Antella també n'ha quedat constància documental en el llibre d'actes del Consell Municipal d'eixos anys. En la sessió ordinària de data 15 de desembre de 1938 del Consell Municipal, es posa de manifest que mentre que la població està a fosques per la nit, la claraboia de l'Escola-Llar d'Antella està il·luminada durant tota la nit, la qual cosa pot ser perillosa com a font de referència per a la situació del

poble i per tant s'acorda adreçar-se al responsable de l'Escola-Llar d'Antella per a que s'apaguen per la nit els llums de la claraboia.

No sabem la sort dels xiquets. Si que sabem que Luis Huerta Naves i la seua dona Maria Josefa Varela Rodríguez van marxar a finals de 1938 , primer a Sitges i després a França, amb un grup de xiquets, on van romandre exiliats fins a l'any 1954 quan van retornar a Espanya. Luis Huerta va exercir de mestre en Getafe (Madrid) amb 69 anys, un any abans de la seua jubilació en 1959. Els expedients de depuració d'ambdós es troben a l'Arxiu General de l'Administració d'Alcalà d'Henares.

Servisquen, les paraules del xiquet Luis P, com a homenatge a la tasca de tots aquells mestres, hòmens i dones, que van exercir la docència en les Colònies Republicanes amb la il·lusió de transformar la societat a través d'una educació a l'abast de tothom:

“Antes de llegar al pueblo de Antella, no sabía ni lo que me hacía, pero poco a poco he ido mejorando, aunque con lentitud. No sabía casi leer ni escribir ni calcular: aquí lo he aprendido. En fin, este buen hombre a quien tanto le debemos no le pagamos como se merece, pues le hemos dado tantos disgustos que hasta le han hecho caer enfermo. Ha habido también ratos en que algún camarada demostraba su habilidad y el Responsable se ponía contento.”

FONTS DOCUMENTALS:

- Grego Navarro, Rosalia.** Las colonias escolares durante la Guerra Civil (1936-1939). Espacio, tiempo y forma, Serie V, Historia Contemporánea, n 2, 1989, pàg. 299-328
dbr.rah.es/biografias/7820
Arxiu Antella un poble, Joan Francesc Herrero Piqueres. Escola Llar de la Casa del Rei, any 1938. Exp.4.07
Arxiu General de l'Administració. Alcalà de Henares
Arxiu Històric Ajuntament d'Antella

1. Exp 4.07 Arxiu Antella un poble. Joan Francesc Herrero Piqueres.

Text mecanografiat sense signatura. Títol *“Escuela Hogar de Antella (Valencia)”*

2. Fitxa evacuació. Arxiu Ajuntament Antella.

3. Veure article Joan Francesc Herrero Piqueres en esta revista.

4. Arxiu General de l'Administració Alcalà d'Henares. Es conserven escrits i fotografies de l'Escola-Llar d'Antella. Grup de fons 09.Fon 17.12